

Бакумкіна М. О.,

*аспірантка кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ІДЕЙНО-ХУДОЖНЬОЇ КОНЦЕПЦІЇ В ОПОВІДАННІ ІВАНА МАСЛОВА «ГІМН СУКОННІЙ ХУСТЦІ»

Анотація. У статті аналізується ідейна концепція оповідання І. Маслова «Гімн суконній хустці», укладена в художню структуру твору. Мета дослідження – аналіз осмислення зламу етичних цінностей, проблем пошуку й отримання нового погляду на «минулу долю» в розповіді І. Маслова «Гімн суконній хустці». Оповідь забарвлюють любов і печаль епохи, в якій трагічна доля рідних людей для І. Маслова пов'язана з історичними подіями ХХ століття. Результатом дослідження стали твердження про те, що історія тяжкого життя в оповіданні так само драматична, як і все післявоєнне життя жінок «у суконних хустках», де кожна «героїня» – ланка в ланцюзі людей, ланцюзі поколінь. Сюжет оповідання – процес метафоричного вживання в сутність предмета. Саме у сюжеті під впливом тяжкої післявоєнної праці жінок віднайшли своє відбиття ширі почуття і сприйняття самого оповідача. У читача оповідання виникає прагнення до узагальнення образу-символу «суконної хустки» – «важкої» і «сумної». Особлива емоційність, внутрішній світ оповідання відтворюють те, що доводилося переживати дівчатам і жінкам протягом воєнних важких років, долаючи тужливу порожнечу в душі, коли подружки-вдови співали сумних пісень. Художня деталь і символ – «суконна хустка» – це не тільки спосіб художнього узагальнення, а й елемент виразності, який яскраво й уміло передає настрої, сприяє кращому розумінню зображених подій і духовного світу героїв оповідання. Деталь-символ «суконна хустка» бере участь у створенні узагальненого жіночого образу і стає засобом розкриття змін внутрішнього світу людини ХХ століття. Наприкінці дослідження зроблено висновок, що оповідання І. Маслова – суворий літопис епохи, без дистанції часу, виконаний із великою художньою майстерністю. Драматичні спогади, прощання письменника зі своєю «малою батьківщиною» і вибір своєї життєвої долі вимальовуються у сусідстві двох мовних пластів – ліричного й епічного, переданих гострими пейзажними мазками.

Ключові слова: І. Маслов, оповідання, післявоєнне життя, образ-символ, художня деталь, образ-переживання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Яскрава реалістична манера письма Івана Маслова [1; 2], відомого російськомовного українського прозаїка, публіциста й поета, поєднується з тонким ліризмом і полум'яним публіцистичним пафосом. Творчість І. Маслова міцно базується на традиціях української і російської літератури та культури. У стилі письменника зливаються воедино філософічність, метафоризм, психологізм, символізм і просторіччя.

Творчість таких письменників, як І. Маслов, вимушених проживати ломку епохи, зрушення століть, породжує особливі сюжети життя з чималою часткою відповідальності. Це переживується із сучасними реаліями, підтверджуючи актуальність сьогоденних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з такої теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Про І. Маслова писали відомі письменники, такі як В. Распутін, В. Астаф'єв. Літературні критики, учені-літературознавці М. Мельниченко [3], І. Михайлин [4] позитивно оцінюють творчість І. Маслова. Незважаючи на те, що до розгляду окремих ідейно-художніх особливостей творчості письменника вже зверталася дослідниця Т. Шарова [5; 6], особливості осмислення перелому етичних цінностей у його розповідях ще не стали об'єктом спеціального наукового дослідження.

Формування мети статті. У статті зроблена спроба аналізу осмислення перелому у сфері етичних цінностей, проблеми пошуку й отримання нового погляду І. Маслова на «минулу долю» в його оповіданні «Гімн суконній хустці».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ми передбачаємо, що саме гімн суконній хустці – винесений у назву оповідання – своєрідний виклик письменника системі й владі. Розповідь, що зберегла приватне й побутове, – це повернене людині право забути про грандіозний державний експеримент ХХ століття, з його здобутками й втратами, і бажання побачити буденно-людське.

Непідробленою щирістю дихає «Гімн суконній хустці» [1], оскільки це не оповідання про побачене або про якусь конкретну подію. Його забарвлюють любов і печаль епохи, в якій трагічна доля рідних І. Маслову людей пов'язана з історичними подіями ХХ століття. Прихована авторська полеміка в розповіді – глибока й всеосяжна. Спрямована вона проти тих, хто не служив правді, а намагався вислужитися перед владою.

Автор вважає, що влада в усі часи правду приховувала, намагалася непривабливу істину колективізації, її наслідків і наслідків військового й післявоєнного періодів 1941–1947 рр. умовчувати. Війна, її відгомони, голод 1947 років зображуються в розповіді І. Маслова як нелюдяне явище на землі. Історія важкого життя сім'ї Маслових так само драматична, як і все колгоспне й післявоєнне життя жінок «у суконних хустках», де кожна «героїня» – ланка в ланцюзі людей, у ланцюзі поколінь. Етап осмислення цього періоду мав для письменника свої здобутки й втрати, що відбилися у самому характері літературного процесу.

В оповіданні І. Маслова художня деталь і символ – «суконна хустка» – це не лише спосіб художнього узагальнення, але й елемент виразності, який яскраво та уміло передає настрої, сприяє кращому розумінню змальованих подій і внутрішнього світу героїв розповіді. Деталь-символ «суконна хустка» бере участь у створенні збірного жіночого образу та стає способом розкриття змін внутрішнього світу людини впродовж ХХ століття.

Сюжет розповіді – процес метафоричного вживання в образ предмета. Особливість І. Маслова полягає в умінні створювати

повний образ предмета в органічному синтезі поезії і життєвої правди: «Этому суконному платку надо, наверное, поставит памятник, чтобы зримо и на все века запечатлеть святой образ наших молодых матерей-вдов... не утративших веры в свое и в наше возможное счастье» [1, с. 36].

У розповіді «Гімн суконній хустці» важливий не стільки зовнішній, скільки внутрішній сюжет. Страждання, помилки відкидають людей назад, але бажання правди й уперта воля гонять їх уперед і вперед у пошуках справедливості. Авторська оцінка в оповіданні «Гімн суконній хустці» правдива й рельєфна. Як ми відзначали, вона присутня у самій художній структурі розповіді, в ній зберігається рівноправ'я голосів автора і його героїв, їх взаємопроникнення, поліфонізм зумовлені багатьма обставинами, які сполучають два світи: приватний світ сім'ї і великого історичного світу.

Розповідь І. Маслова – суворий літопис епохи, без дистанції часу, виконаний з великою художньою майстерністю. Оповідач не хоче й не може відокремити свою долю від долі свого часу, своєї епохи, мовчати про страждання людей на окупованій території в період війни. Це не бачиться своїми очима, але подія увійшла до дитячої сирітської пам'яті письменника, його подальше важке життя. «Время в равной мере дышит воздухом всех времен года. А следовательно и столетий, и тысячелетий», – такого висновку доходить І. Маслов. [2, с. 553]. Драматичні спогади, прощання письменника зі своєю «малою батьківщиною» й вибір своєї життєвої долі укладені у сусідстві двох мовних пластів – ліричного й епічного, переданих точними мазками. Гострий перепад метафоричного стилю, протиставлення небесного й земного, які відчуваються, поєднання повсякденності й вічності характерні не лише для прози, але й для поезії І. Маслова.

Психологічний портрет жінки в хустці, рідних і близьких жінок сім'ї І. Маслова, односельців відображає життєві обставини, що формували їх характер упродовж життя як цикл природного явища: «Тетка Варя Кугатова никогда не снимала суконный платок с головы. Он словно *беда* сидел на ее умной голове и зимой, и весной, и при лете березового желтого листа» [1, с. 33]. Символічний перегук у творчості І. Маслова й В. Бикова – обидва письменники говорили про загальну біду народу: народ бідував, і «Знаком біди» назвав свою повість про війну В. Биков.

Художній образ, розгортаючись у часі, своїм змістом, розвитком відтворює просторово-часову картину світу. Інтонаційна стриманість сприймається як точний тон для вираження життєвого циклу героїні розповіді. Її характер і долю понівечили багато життєвих незгод, її особистого життя «торкнулися» події епохальних звершень. У розповіді сполучені оповідний і ліричний початок, і оповідне, пройняте невідомою ширістю, за силою емоційної дії поступається ліричному.

Біда не раз вривалася в життя тітки Варі, і письменник свідомо насичує текст автобіографічними деталями й реальними іменами, щоб створити ефект достовірності й присутності. Мова розповіді виступає як засіб щось висловити, але щось і приховати, виділити в житті героїні лише короточасні миті, звернути увагу на недовомовленість і взаємозв'язок у життєвому циклі природи й людини.

Тасмніця світу у своїй нерозгаданості залишалася загадкою, де за приватним угадувалося загальне, за побутом – буття. За картиною осені є видимим спосіб важкого життя тітки Варі, що схиляється до заходу, й у читача виникає відчуття співчуття

до минулої юності й молодості розумної дівчини, змушеної, ймовірно, через життєві обставини, що відомі письменникові, і в дівочтві покрити голову не «кольоровим полушалком», а «суконною хусткою».

У філософських передумовах формування жіночих характерів – мами та її подружок, бабусі, тітки, сестри та інших жінок – явно проступають роздуми письменника про проблему добра і зла. Тут, на Терновій землі Слобожанщини, де кожне зусилля людини, як і його матері, залишалося нелегким кроком до виживання, порятунку дітей, єдиною дорогою до єднання зі світом природи, коли ручка коси від щоденного й багатократного використання ставала відполірованою до блиску в руках удовиць, «зовсім молодих, майже дівчат»: «...натруженные руки мамы то замирали на *отполированной* ручке косы, то вдруг судорожно приподнимались, не подчиняясь ее воле и желанию»; боязнь: «...а что если мама и ее подруги-косцы, забывшись в надрывной работе, вдруг, например, взлетят в небо, как птицы, и оставят меня одного-одинешенького на луговой земле» [1, с. 31]. Найвиразніше врізалось у пам'ять І. Маслова загальне прагнення земляків до простих і зрозумілих для кожного з них першооснов людського буття, коли гостро ставали питання: «як жити?», «чим годувати сім'ю?».

Навіяні письменникові образи жінок «прийшли» з країни Олексія Кольцова, співця степу, молодецьких косарів, М. Некрасова («Є жінки в російських селищах...»), І. Буніна, народних пісень. Ремінісценції тем і мотивів із творів згаданих авторів розраховані на асоціативне сприйняття читача, поминувши цілі десятиліття розрухи жіночої душі: революцій, громадянської війни, колективізації.

Художній талант І. Маслова як письменника і поета формувався на зламі епох, коли в його світобаченні, як і в багатьох радянських людей, здійснювалася хвороблива переоцінка, і в його творчості все виразніше чується заклик до духовного звільнення й розкріпачення людини нової епохи, осмислення загальних законів природи й буття. Душа самого І. Маслова перебувала в постійній, наполегливій, важкій праці, переживанні подій у країні як подій свого особистого життя. Наш сучасник, французький письменник Бернар Вербер справедливо відзначає: «Можна скільки завгодно критикувати комунізм, лібералізм або соціалізм, але їх гідність була в тому, що вони пропонували дорогу в майбутнє» [7, с. 81].

Стаючи предметом переживання, історичний факт отримує біографічний сенс в оповіданні «Гімн суконній хустці», де особливо яскраво виражено суб'єктивне сприйняття письменником дійсності, яка його оточує. Саме у сюжеті знайшли своє віддзеркалення ширі відчуття й світосприймання самого оповідача, що виникли під враженням від картини неймовірно важкої праці його матері та її подруг, що косили лугову траву. Як і в бунінських «Косцах», вони також співали, але лише повертаючись додому, після надривної роботи. Це дає можливість стверджувати, що докола індустріальних пісень про «веселий спів гудка», про «ранок, що зустрічає прохолодою», дивної «Катюші» (М. Ісаковського і М. Блантера) – цій складній єдності оптимізму і гіркоти, ідеалізму і страху – виникав і жив своїм життям певний фон невпевненості в завтрашньому житті самотніх жінок, удовиць, коли війна й голод, що настав у 1947 році, змусили їх вийти в поле.

У розповіді виразно чується голос автора, який не дає нам забути про пережите в 1947 р., а в народних протяжних піснях

звучить нагадування про страждання й тяжку жіночу долю: «В женской косьбе было больше плавности, какой-то тягучей и непреодолимой грусти, явственной сиротской обреченности и безысходной предопределенности» [1, с. 30]. Як найкраще оживлюють авторське слово інтонації прихованої внутрішньої полеміки, точної манери напівпісні, напіврозповіді. Оповідач інколи максимально, до повного злиття наблизений до своїх героїв, а інколи свідомо віддаляється від них, оскільки його погляд на події, що відбувалися, ширший і глибший, а отже, об'єктивніший.

В оповіданні «Гімн суконній хустці» з навмисно скромною, але трагічно-напруженою назвою і внутрішнім рефреном «суконна хустка» в підкресленому визначенні якості хустки – «суконний», виразно проглядається паралель: прояви мужності й героїзму жінок-удовиць, які зберегли й підняли на ноги своїх дітей після війни, також природні, як мужність і героїзм захисників у сірій солдатській суконній шинелі. Поетизація народного устрою життя, традицій селянської культури, про що ми вже писали [8; 9], навмисно залишається за кадром спогадів, оголоючи символічну багатозначність структури задуму розповіді.

Епоха безповоротно відходила в минуле, залишаючи після себе в літературі образ-переживання. Центральним моментом розповідей І. Маслова є такий образ-переживання, проблема «людина і її біографія». Основним засобом створення такого образу-переживання залишається емоційне забарвлення мови, слово, в якому переживання стає життєво переконливим. Коли бабуся прощалася з онуком, який навки покидав рідний будинок (як і сьогодні тисячі молодих людей, яких прозвали «заробітчанами», покидають свої будинки в пошуках кращого життя), вона махала услід онукові суконною хусткою, яка здавалася в її руках сонцем, що обіцяє тепло й світло, впевненість в отриманні щастя в далекій стороні або на чужині.

Оповідання будується так, що І. Маслов нагадуванням про працю праведниць-стахановок, що свято вірили в щастя у важкі роки індустріалізації і колективізації країни, про працю «рекордів», розкриває надлишок оптимістичних ілюзій людей у минулому.

Письменник прагнув підкреслити недосконалість соціалістичної і комуністичної ідеологій ХХ століття, які виявилися неспроможними, і чекав нових ідеологічних вирішень нинішньої влади. «Через те, що ми помилилися в минулому, не можна відмовлятися від планів на майбутнє», – вважає Бернар Вербер [7, с. 81]. Найважливіша якість розповіді «Гімн суконній хустці» – однозначність зі своїм читачем, властива невідомому темпераменту автора, прагнення не стільки переноситися в минуле, скільки минуле наблизити до себе, осучаснювати своїм голосом.

Розповіді «Гімн суконній хустці» властива філософська, психологічна, етична, соціально-політична глибина, і в читача виникає прагнення до узагальнення образу-символу радянської «суконної хустки», «важкої», «сумної» так само трепетно, як і створеного неповторного образу-символу «синьої хусточки» військових років фронтового періоду творчості К. Шульженко, ніжно-ласкавої хусточки: «Синя, скромна хусточка падала з опущених плечей».

І. Маслов довіряє читачеві самому дійти висновку, не пропонуючи від себе жодних готових відповідей: він змальовує важке життя таким, яким його бачить як художник, і не пускається у відверту філософію й мораль. «Синя скромна хусточка» – ця людська піщинка для великої країни – як і «суконна, сумна

хустка» стають для читачів невичерпним джерелом патріотичного відчуття: «Миллионнолика жизнь пронесла этот платок по миллионно-верстым дорогам родимой земли, доверяя ему самое горькое и праведное, молодое и счастливое, минутное и вечное, чем жила в те утратные годы великая женская душа...» [1, с. 36].

Внутрішня свобода, особлива гарячість, внутрішнє світло розповіді відтворюють те, що доводилося переживати дівчатам і жінкам упродовж військових гірких років, долаючи тужливу порожнечу в грудях, коли подружки-вдови співали сумні й радісні пісні, як і пісню про синю хусточку.

Образи персонажів творів І. Маслова не надумані, багато з близьких йому односельців – покоління чоловіків і жінок, людей похилого віку й дітей – були просто списані з натури без оздоб – такими, якими І. Маслов їх знав.

У розповіді І. Маслова «Гімн суконній хустці» немає пейзажів, характерних для багатьох його творів, тут переважає колір. Наприклад, білий колір утілював ідеалізацію минулого життя односельців: «білі дні», «діти в білих сорочках», «біла церква», «наша рідна біла хатина», «весь белый цвет, который только есть на белом свете, идет от родимого хатенного цветения – от моей великой малой родины, – от ее небесного вдохновенного торжествования, от ее Господних ликов...» [1, с. 41].

Також білий колір присутній у разі втрати рідних і близьких: «біла косинка мами» – мама письменника померла в непривітній Вовчанській лікарні за двадцять п'ять кілометрів від рідної Тернової, «смертельно білий голод» [1, с. 41]. А також це «білий колір» каштанів, «білолиций світ беріз», «білі каштанові харківські світлячки», «білий Харків» (відзначимо, що «білий Харків» І. Маслова приїжджим здавався завжди «сірим» [2, с. 291].

Білий колір І. Маслова – це багатогранність, різноманіття, поєднання усього лише одного складного кольору, живий організм із днів, хатин, повітря, сонячних променів, трав, зусиль животворящої природи.

Вищесказане не вичерпує характеру героїв розповідей письменника, як не вичерпує і його власного характеру. Але без етичних принципів не можна уявити собі ні життя І. Маслова, ні його книг, у яких відчуваєш не лише глибину його особистої причетності до війни й «сільського» побуту, але й усю міру особистого трагізму, його драматичного випробування душі, людяності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Із усього сказаного можемо зробити висновок: творчість І. Маслова – розумна, глибоко людяна сторінка в історії української літератури. У його оповіданнях зі всією повнотою розкривається дивне життя навколишнього світу, родинного кола письменника і його колишніх односельців, улюбленої «малої батьківщини» й узагальнений образ усієї України.

І. Маслов підходить до осмислення перелому у сфері етичних цінностей, у пошуку й отриманні нового погляду на «минулу долю», в усвідомленні відповідальності за можливість гідного життя у вільній країні: надії змінювалися сумнівами, які відбиваються у сюжеті, системі подій, випадків, що визначають характер героїв його розповіді «Гімн суконній хустці». Перспективи подальших досліджень бачимо в розкритті етичних цінностей, нового погляду в інших оповіданнях І. Маслова.

Література:

1. Маслов И.С. Избранное. Харьков : Прапор, 2002. Т. 4, 576 с.
2. Маслов И.С. Избранное. В 3 т. Харьков : Майдан, 2014. Т. 1, 684 с.

3. Мельниченко М. Кругообіг життя. *Слобожанщина*. 2001. № 19, С. 290–296.
4. Михайлин І. Цей невтомний харків'янин. Пам'яті Івана Степановича Маслова. *Національна спілка письменників України*. URL: <https://kharkiv-nsru.org.ua/archives/3841>.
5. Шарова Т.М. Герої творів Івана Маслова. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського* : збірник наукових праць. Серія «Філологічні науки». Випуск 4. 8. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2011, С. 120–123. URL: litzbimyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/26.4.8.pdf 12.
6. Шарова Т.М. Іван Маслов: людина й письменник. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. Ч. І. Лютий, № 3 (214). Луганськ : ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2011, С. 50–56. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=9694&chapter=1>
7. Вербер Б. Отец наших отцов. / пер. с фр. К.В. Левиной. Москва : ГЕЛЕОС: РИПОЛ классик, 2009. 384 с.
8. Бакумкіна М.О. Селянська тема в літературній долі Івана Маслова. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. «Літературознавство»*, 2018. Вип. 3–4 (89–90), С. 3–16, DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2635839>.
9. Бакумкіна М.О. Феномен селянської прози другої половини ХХ століття в контексті творів І. Маслова. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки. XXVI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція*. Вінниця, 2019, Ч. 5, С. 5–9. URL: <https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-5.pdf>.

Bakumkina M. Maslov's story "Hymn to the Cloth Shawl": the pain of the author's epoch

Summary. The article analyzes the ideological concept of I. Maslov's story "Hymn to a Cloth Shawl", that is contained

in the artistic structure in the story. The work undertakes the analysis of understanding the turning point of moral values, searching and finding a new look at the "past fate". The story is coloured by love and sadness of the epoch when the tragic fate of I. Maslov's close people is associated with the historical events of the 20th century. The tragedy of difficult lives in the story is as dramatic as the entire post-war life of women "in cloth shawls", where every woman's character is a link in person and generation chains. The story plot is the process of metaphorical getting to the object image. It is exactly in the plot where the narrator's sincere feelings and perceptions are shown. They arose under the influence of women's post-war hard work. There is a desire to generalize the symbol-image of a "cloth shawl" that is "heavy" and "woeful" in the story. Inner freedom, special ardour, inner light in the story reconstruct what girls and women had to experience during the bitter war years, overcoming the dreary emptiness in their minds when the widows sang sad songs. The symbol of a "shawl" is an artistic detail. It is not only a way of artistic generalization, but also an expressive element, that conveys brightly and skilfully the epoch mood. It also contributes to the better understanding of described events and the inner world of the story characters. The detail of a "shawl" takes part in the creation of the collective female image and becomes a way of revealing the changes in the inner world of a person during the 20th century. I. Maslov's narration is a harsh chronicle of the epoch, without the time distance, performed with the highest artistic skill. The dramatic memories, the writer's farewell to his "home town" and the choice of his life destiny are contained in the proximity of two speech layers: lyrical and epic ones, conveyed by precise landscape brush strokes.

Key words: I. Maslov, "Hymn to the Cloth Shawl", stories, post-war life, symbol-image.